

НОВІТНІ ЧАСИ

УДК 94 (100) : 323.272 (477) «1917/1921»
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2020.3.35>

Юрій Ладний*

ЕТНОПОЛІТИКА В УКРАЇНІ У 1917–1921 РР.: МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТА ІСТОРИЧНІ ДИСКУРСИ

Анотація: Публікація присвячена методологічним проблемам та історичним дискурсам дослідження етнонаціональної політики в Україні періоду Української національної революції 1917–1921 рр. Автором наголошується на актуальності та значущості проблеми, яка у сучасній українській історіографії не одержала комплексного компаративного аналізу. В статті наголошується на методах дослідження означеної проблеми, які носять міждисциплінарний характер і ґрунтуються на важливих пізнавальних принципах: науковості, історизму та об'єктивності. Застосування різноманітних загальних і спеціальних методів дозволило автору визначити траєкторію наукового пошуку для реальної реконструкції історичних подій.

Ключові слова: Українська революція, етнополітика, методологія, міжетнічні проблеми, методи історико-етнологічного дослідження

Сучасна історична наука продовжує пошуки відповідей на питання історичних особливостей державотворення та політико-правових рефлексій у державах сьогоденного поліцентричного світу¹. Інституціональна історія – це один із перспективних напрямів сучасної історичної науки. Наукова школа інституціональної історії сформована на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка і презентована, перш за все, такими відомими науковцями як: І.К. Патриляк, В.І.Сергійчук, В.Г.Циватий, В.П.Капелюшний, О.П.Машевський, Б.І.Гуменюк, А.Г.Слюсаренко, Т.В.Орлова, Т.Ю.Горбань, Ю.В.Латиш, О.В.Даниленко, Г.П.Савченко, О.Г.Сокирко, А.І.Чуткий, Н.Л.Яковенко й інші².

Інституціональна історія державних установ та організацій, державотворчих процесів у нових геополітичних системах координат (перехідних епохах) набуває особливої актуальності. У зазначеному контексті посилюється інтерес і до історії тих організацій,

---

* Ладний Юрій Анатолійович – аспірант кафедри історії світового українства Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3225-1942>; e-mail: yura_ladnyi@ukr.net

¹ Циватий В.Г., Громико Ол.А. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд ХХІ століття: (інституційний контекст) // Зовнішні справи. 2014. № 8. С. 26–29.

² Капелюшний В.П. Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.). Київ: Олан, 2003. 607 с.; Савченко Г.П. Початки українського військового руху в 1917 році в контексті ідеї національної державності // Етнічна історія народів Європи: збірник наукових праць / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2001. № 9: Історико-етнологічні дослідження і національна ідея. С. 137–140.

інституцій і процесів, які відбувалися на теренах українських земель у добу національних визвольних змагань (1917–1921 рр.), зокрема, й у сфері етнополітики³.

Події 1917–1921 років на теренах колишньої Російської імперії і, насамперед в Україні, ніколи не були обійдені увагою істориків. По-перше, тому, що революційна бурхлива доба, наповнена неперевершеним пафосом і драматургією, завжди приваблювала до себе дослідників. По-друге, за своєю періодизацією, представлені у хронологічних рамках події 1917–1921 рр. довгий час трактувалися за тоталітаризму як доба Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни. Власне такий концепт і визначив основи радянської історико-партійної науки та її історіографію⁴.

Аналізуючи й узагальнюючи історичну практику радянської доби, український науковець В. Устименко справедливо зазначав, що в УРСР історичні дослідження фактично втратили науковий характер, повністю припинилося вивчення історії національних меншин, а праці, опубліковані здебільшого керівництвом вищих державних органів, мали в основному науково-популярний і пропагандистський характер. Проблеми національних меншин аналізувалися здебільшого з кількісного боку⁵.

Вирішальний вплив на трансформацію наукових і методологічних доробків науковців у зазначеній проблематиці стала деконструкція тоталітарної системи на рубежі 1989–1991 років. На завершальному етапі перебудови важливою політичною подією стала публікація історичних джерел «Чотири Універсали», видане Товариством любителів книги УРСР. Демократичні перетворення в Україні сприяли поверненню зі спецховищ наукової спадщини М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюри, Д. Дорошенка, П. Христюка, І. Мазепи, П. Скоропадського, М. Шаповала, О. Шульгина, Н. Махна й інших безпосередніх учасників і дійових осіб Української революції⁶.

В українській і зарубіжній історіографії питання етнополітичної історії України завжди привертало увагу науковців і кожен досліджував окремий аспект даного історичного явища⁷. Однак, не дивлячись на наявну кількість наукових праць, ця тематика по-

³ Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917–1920 рр.) / В.Г. Стрельський, В.Г. Циватий, Л.С. Тупчіенко. Київ: Видавний дім «ДЕМІД», 2000. 48 с.; Устименко В.М. Етнонаціональна політика як фактор державотворення в Україні (1917–1920) / Інститут історії НАН України. Київ, 2010. 144 с.

⁴ Верстюк В.Ф. Україна: виклики 1918 року // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. Київ, 2019. Вип. 14. С. 121–129; Пиріг Р.Я. Відносини України і Центральних держав: нетипова окупація 1918 року / НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2018. 358 с.

⁵ Устименко В.М. Вказ. пр. С. 7.

⁶ Верстюк В.Ф. Революція 1917–1921 рр. у різних форматах (горгаючи числа «Українського історичного журналу») // Український історичний журнал. 2017. № 6. С. 105–122; Пиріг Р.Ф. ЗУНР і Гетьманат: чи міг Павло Скоропадський допомогти галичанам? // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. 2019. Вип. 14. С. 136–148; Чоп В., Лиман І. Нашадки запорожців: махновський рух у Північному Приазов'ї (1918–1921 рр.). Мелітополь: Вид. буд. ММД, 2019. 609 с.

⁷ Див. дет.: Капелюшний В.П. Особливості висвітлення державотворчих процесів доби Української революції 1917–1921 рр. в сучасній історіографії: новітні інтерпретації чи інсинуації? // Етнічна історія народів Європи, 2018. С. 118–126; Солдатенко В.Ф. Україна в революційну добу: історичні есе-хроніки. У 4-х т. Т. III. Рік 1919. Київ: Світогляд, 2010. 453 с. (Україна в революційну добу); Циватий В. Інституціоналізація української державної та дипломатичної служби в період національного піднесення (1917–1920): політико-дипломатичний і зовнішньополітичний дискурси // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ, 2018. Вип. 137. Серія «Історія». С. 46–52; Тригуб О.П. Боротьба за українізацію православ'я у Херсонсько-Одеській епархії часів національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.) // Емінак. 2017. № 3 (1). С. 24–29 та ін.

требує більш поглибленого дослідження. Дана стаття продовжує попередні дослідження автора із зазначеної проблематики⁸.

Джерельну базу досліджень складають архівні матеріали та колекції державних архівів України, періодичні видання, опубліковані документи, що містяться у різноманітних збірниках, мемуари, спогади та щоденники безпосередніх учасників подій, а також окремі колекційні фонди Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. Найбільш вагомий корпус архівних матеріалів, який стосується етнополітики 1917–1921 рр., зберігається у Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України)⁹.

Автор ставить перед собою завдання проаналізувати особливості та методологічні підходи до оцінки етнополітичної історії України доби національних визвольних змагань (1917–1921 рр.), концептуальні підходи до тлумачення сутності концепту «етнополітична історія» в історіографічній традиції, а також охарактеризувати історичні дискурси і теоретико-методологічні підходи для дослідження інституціональної історії етнополітики України доби Української національної революції (1917–1921 рр.).

Українська національна революція, як суспільний феномен, завжди перебуває на вістрі наукового пошуку та глибоко вкоренилася у свідомість українського народу. Від початку національно-визвольних змагань відбувається відродження української державності. На історичну сцену виходить модерна українська нація. Як справедливо вважає вітчизняний науковець І. Гирич: «Українська революція увібрала до себе дві найважливіші складові. По-перше, вона носила характер національного і соціального визволення, а, по-друге, яскраво окреслений антиімперіалістичний характер»¹⁰.

На думку М. Славінського, одного з діячів Української революції, який узагальнив позицію більшості української діаспори, «революція не тільки означала європейські цінності: права людини і громадянина, а боролась за права цілих націй»¹¹.

До існуючих оцінок важливо додати і роздуми сучасних зарубіжних істориків, які справедливо роблять акценти на етнополітичних досягненнях Української революції: «Вона надала поневоленим російським царатом народам право на персональну свободу і персонально-національну автономію»¹².

У різні часи проблемі дослідження етнополітики в Україні 1917–1921 рр. присвятили свої наукові розвідки українські науковці Г.Ф. Кривоший, Т.П. Макаренко, В.О. Котюк, О.І. Погуляев, Н.В. Чеботок, В.М. Устименко, М.В. Лазарович та ін. Названі автори побу-

⁸ Ладний Ю.А. Етнополітика Української національної революції 1917–1921 рр. в історико-етнологічних дослідженнях (до 100-річчя Української національної революції) // Українська історична наука в сучасному освітньому та інформаційному просторі: монографія / Наук. ред. д.і.н., проф. О.О. Салата. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. С. 238–249; Ладний Ю.А. Національне питання в ідеології і практиці «білого руху» Півдня Росії (1919–1920 рр.) // Науковий часопис «Київські історичні студії» Київського університету імені Бориса Грінченка. 2019. № 1 (8). С. 27–35.

⁹ Капелюшний В.П., Коваль О.Ф. Незламна і нескорена: національна еліта в Українській революції 1917–1921 років. Історіографічний нарис. Монографія. Київ: «Інтерсервіс», 2018. 480 с.

¹⁰ Гирич І. Спірні концептуальні питання Української революції / Українська держава – жорстокі уроки. Павло Скоропадський. Погляд через 100 років. Харків, 2018. С. 67–89.

¹¹ Центральний Державний архів зарубіжної україніки. Ф. 15. Оп. 1. Спр. 122. Арк. 45–46.

¹² Маточій П., Петровський-Штерн Й. Євреї та українці. Тисячоліття співіснування. Ужгород, 2016. С. 57.

дували свої праці на значному історичному та юридичному матеріалі, поклавши в основу авторських візій сучасні цивілізаційні підходи до історико-етнологічних проблем.

Завдання етнополітичного дослідження складних процесів, які відбуваються під впливом революційних подій, конфліктів, громадянського протистояння, вимагають важених методологічних підходів і неупереджених оцінок історичного досвіду. Можливо, враховуючи різноманітні суперечливі обставини подій в Україні 1917-1921 рр., один із провідних діячів національної революції Д. Дорошенко писав: «Дати справді науково-об'єктивну історію нашої визвольної боротьби є завдання будучих поколінь»¹³.

Історична думка радянських часів мляво займалася методологічними проблемами. За тоталітарної доби безперечним авторитетом і єдиним носієм наукової істини вважався марксизм-ленінізм. Такий підхід об'єктивно породжував суспільні стереотипи та звужував поле для наукових розвідок. Подолання шаблонів радянської історіографічної школи та її методологічних напрацювань стали першочерговими завданнями істориків незалежної України.

Відкриваючи нові сторінки українських етнополітичних досліджень початку 1990-х років, академік І.Ф. Курас справедливо звертав особливу увагу на важливість нових методологічних підходів до зазначеної теми, але з обов'язковим урахуванням попереднього історіографічного досвіду¹⁴. Відомий вчений акцентував увагу на необхідність наукового й об'єктивного аналізу подій національно-визвольних змагань: «У питанні про результати революції та її уроки теж залишається чимало невирішеного. Після десятиліть безупинної критики лідерів Української революції в подіях 1917-1920 рр. є рація в тому, щоб провести елементарні (звісно, об'єктивні, правдиві, виважені) підрахунки всіх «плюсів» і «мінусів» того, що принесла буремна доба, порівняти їх, уважно зважити. При цьому і оцінка «плюсів» і «мінусів» теж має бути не примітивно-спрощеною, а адекватною в масштабі того явища, яке вивчається»¹⁵.

На кінець 1990-х років, коли історіографія Української національної революції вже мала чимало цікавих наукових розвідок, етнополітика 1917-1921 рр. ще залишилася у тіні дослідницьких пошуків. З цього приводу відомий дослідник В. Солдатенко писав: «Означена тема важлива і актуальна не лише своєю дотичністю до ювілейної віхи нашої історії... Очевидною є її не менш сутнісне, глибинне значення в науковому сенсі, адже цей ракурс проблеми не вивчався українською історіографією»¹⁶.

Бракувало не тільки нового масиву історичних джерел, внесених до наукового обігу, а цікавих неупереджених інтерпретацій характеру етнополітики та міжнаціональних відносин доби революції, а по суті – не вистачало нових, вільних від упереджень методологічних підходів до зазначеної проблематики. А тим часом, на цьому тлі усе ще ширилися малозначні, але дражливі розвідки, які і далі розшукували етнічні корені та сліди в українських проблемах. На цей негативний аспект питання звернув увагу відомий український дослідник М. Лазарович, аргументовано зазначивши, що нехтування етнонаціо-

---

¹³ Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923 рр.: Доба Центральної Ради. Ужгород, 1932.

¹⁴ Курас І.Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. Київ, 2004. С. 102.

¹⁵ Курас І.Ф. Етнополітика і історія та сучасність. Статті, виступи, інтерв'ю 90-х років. Київ, 1999. С. 374.

¹⁶ Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 1999. № 8. С. 3.

нальним чинником, який є одним зі складових системи безпеки країни, може спричинити виникнення певних проблем, оскільки спроби розіграти «етнічну карту» в Україні не припиняються з часу проголошення її незалежності.

Документи центральних і місцевих архівів, фонди періодики України, різноманітні колекції та експозиції доби революції, мемуарна література й ін. демонструють масштаб українського руху доби визвольних змагань, його демократичний і толерантний характер стосовно інших етносів, які жили в Україні, і одночасно – більшовицьку нетерпимість, великодержавність і ксенофобію до представників української нації¹⁷.

Одним із фундаторів новітньої української методології можна вважати історика І. Лисяка-Рудницького. Саме йому належать історичні есеї з багатьох питань 1917-1921 рр. Звичайно, не було обійдено стороною й етнополітичні проблеми. Серед суперечливих дискурсів учасників подій і дослідників Української революції І. Лисяк-Рудницький однозначно визначив роль Лютневої революції для формування національної свідомості українців. «У 1917 р., коли чари імперії розвіялися, тисячі вчорашніх «малоросів» мало не за одну ніч перетворилися на національно-свідомих українських патріотів і потенційних сепаратистів»¹⁸.

Аналізуючи складні й достатньо суперечливі процеси національно-визвольної боротьби, І. Лисяк-Рудницький, як один із багатьох дослідників подій 1917-1921 рр., визначив витоки головного конфлікту між радянською Росією та Українською Народною Республікою, що охоплюють усю сукупність політичних і міжнаціональних відносин в Україні. Незважаючи на інтернаціональні гасла більшовиків, останні моделювали майбутню державу як тоталітарну, на відміну від демократичних ідей діячів Центральної Ради, і ці ідеї були зовсім не ситуативними, а народжені на кращих дореволюційних традиціях українського національно-визвольного руху: від Кирило-Мефодіївців і Драгоманова до перших політичних партій в Україні, які поєднували соціалізм та українську ідентичність¹⁹.

Вагомим науковим висновком для визначення методологічних підходів та огляду всієї панорами суспільно-політичних і етнонаціональних процесів, які відбувались в Україні після повалення самодержавства, є есеї американського дослідника Марка фон Гагена, а саме – динаміка українських процесів націотворення в умовах Української революції змінилася з появою нових дійових осіб: більшовицької Росії, незалежної й ірредентичної Польщі, а також антибільшовицьких російських «білих» армій добровольців під командуванням барона Петра Врангеля та Антона Денікіна²⁰.

Лютнева революція 1917 р. у Російській імперії та рефлексії на неї в національних районах самодержавної «тюрми народів» спонукають дати оцінку проблемі, яка мала не тільки крайовий чи регіональний характер, а безумовно стала подією цивілізаційною. У цьому сенсі огляд революційних подій та їх наслідків повністю відповідають методологічному аналізу відомого англійського науковця А. Тойнбі, який бudoвав цей аналіз за прин-

---

¹⁷ Гирич І. Концептуальні проблеми історії України. Київ, 2011. С. 134.

¹⁸ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. Том 2. / Пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака, А. Дешиці, Г. Киван, Е. Панкесвої. Київ: Основи, 1994. С. 8.

¹⁹ Депенчук Л.П., Лук М.І. Історіософія та соціальна філософія Михайла Драгоманова. Київ: Український центр духовної культури, 1999. С. 79, 182-183.

²⁰ Марк фон Гаген. У війнах творяться нації: націотворення в Україні під час Першої світової війни // Україна – процеси націотворення / упор. А. Каппелер. Київ, 2011. С. 272.

ципом: «суспільний виклик» – «суспільна відповідь», що наводить на думку про необхідність демонтажу всієї системи міжетнічних відносин в самодержавній Росії та створення нового фундаменту етнічних відносин між народами Російської імперії.

Під час революційних подій український народ уперше у ХХ ст. створив власну національну державу, відкрив шлях до національного розвитку титульній нації – українцям, забезпечив демократичні права і свободи національним меншинам, що не робилося до цього у жодній країні світу. Українське суспільство наочно довело свій потенціал національного державотворення²¹.

Широкі можливості осмислити генезу Української революції в її етнополітичних вимірах дає *діалектичний метод*. В історико-політичному контексті вона поправу посідає власне місце поряд з відомими національними революціями у Китаї (Синьхайська революція 1911 р.) та Мексиці (1910-1917 рр.). Саме українська революційна хвиля спростувала догматичні твердження тих, хто, посилаючись на інтерпретації Гегеля, намагався довести певні тлумачення про «недержавність» і «неісторичність» українського народу.

Поряд з питаннями політичними, соціально-економічними та духовними Україна, як поліетнічна країна, вимагала нагального вирішення і національного питання. На українських теренах автохтонно перебували мільйони представників інших націй, які, як і українці, були зацікавлені у справедливому та демократичному вирішенні національного питання. У руслі етнонаціональних перетворень для української державності вочевидь окреслилися два найскладніші питання: російське та польське. Російська нація в імперії і в Україні формувалася під впливом абсолютистської монархії Романових. Її ідеологічні гасла були побудовані на войовничому шовінізмі, українофобії й антисемітизмі.

У ХХ ст. Російська імперія вступила із перефразованими слоганами монархічного апологета графа Уварова – «самодержавне православ'я, народність, яке хронологічно до потреб часу було змінено на тези «Бог, цар, народ, законність і порядок»²². Світогляд більшості російської інтелігенції досить виразно передавала газета «Рада», яка вмістила в одній зі своїх публікацій такий матеріал: «Ще й досі навіть освічені публіцисти трактують Російську імперію як державу «руського народу», хоч великороси складають у ній до 44% усієї людності. Вони звикли говорити про потреби «руського народу», про його бажання, як іноді російські бюрократи, розуміючи під словом «русській» усю державу»²³.

Для України непростою реальністю стало польське питання. Внаслідок трьох розподілів Речі Посполитої Правобережна Україна (без Галичини) та Волинь ввійшли до складу Російської імперії. Героїчна боротьба польського народу за незалежність, зокрема повстання 1830-1831 рр. і 1863-1864 рр., що мали свій потужний резонанс на Правобережній Україні, завжди мала чимало симпатиків в Україні. Аналіз суспільного корпусу документальних джерел свідчить, що незважаючи на русифікаторську політику на Правобережжі, утиски польських інтересів, рівень власної самоідентифікації поляків був достатньо високим. Незважаючи на наявність різних політичних таборів у польському визвольному русі, поляки завжди ставили національні чинники вище за класові (крім лівих партій). З раннього віку сім'я, костел і школа прищеплювали дитині почуття гідності, на-

---

²¹ Головка О. Українська революція і через 100 років не закінчена // Урядовий кур'єр. 2017. 14 березня.

²² К избирателям в Государственную Думу. Киев, 1906. С. 1.

²³ В. К-й. Різноплеменність Росії і її значення для держави // Рада. 1907. № 35. С. 2.

лежності до польської нації. Тому досить справедливими сприймаються слова української поетеси та громадянського діяча Л. Костенко: «Усе було в польській історії. Не було руїни духу»²⁴. Після відновлення державності Польщі 1917 р. польський «проект» реально став в опозицію до політики УНР.

Єврейське питання в Україні завжди мало складний, суперечливий і подразливий характер. Щоб об'єктивно побачити та змалювати дійсний стан життя і діяльності єврейської громади в Україні важливим є визначитися у методологічному ключі: шукати істини, спираючись на різноманітні джерела, чи залишатися в імперських або тоталітарних тенетах – продовжувати репродукувати старі міфи тільки у новій обгортці, очікуючи за це певні політичні чи особисті дивіденди. Образ єврея – як образ «зайди», «чужинця», «експлуататора» – вже не раз використовувався у псевдо-наукових практиках і проектах. Тенденційний підбір фактів і різноманітних матеріалів щодо юдеїв виявився настільки стійким, що продовжив своє життя не тільки в окремих публікаціях, а навіть знайшов певну нішу в академічних працях, вузівських і шкільних підручниках 1990-х – 2000-х років.

З іншого боку, вистачає заангажованості і серед єврейських дослідників, готових застосувати старі радянські схеми до визначення і оцінок, наприклад, ролі С. Петлюри чи інших діячів Центральної Ради, Директорії УНР в єврейському питанні. Хоча, щоб бути об'єктивним, у цьому питанні достатньо звернутися до листів відомого діяча єврейського національного руху В. Жаботинського: «...це той факт, що ні Петлюра, ні Винниченко, ні решта видатних членів цього українського уряду ніколи не були тими, як їх називають «погромниками». Хоча я їх особисто не знав, все ж таки я добре знаю цей тип інтелігентнаціоналіста з соціалістичними поглядами. Я з ними виріс, разом з ними проводив боротьбу проти антисемітів та русифікаторів – єврейських та українських. Але ні мене, ані решту думаючих сіоністів південної Росії не переконують, що людей цього типу можна вважати за антисемітів! Це важливо, бо це веде нас до головного: до глибинної правди, яку небезпечно забути...»²⁵.

Аналіз і синтез, як загальнонаукові методи, дозволили визначити найбільш вагомі наукові проблеми як у формуванні етнополітики в Україні 1917-1921 рр., так і віддзеркаленні цих процесів в історико-політичній спадщині суспільствознавців, перегляді раніше сформованих висновків, які не витримали перевірки часом, та сфокусувати основну увагу на питаннях і дискурсах, що мають значний і вирішальний сенс в етнополітиці.

Щоб уникнути міжнаціонального протистояння та досягти етнічного діалогу відомий науковець Ю. Римаренко пропонує механізм досягнення національного консенсусу за рахунок синтезу успішних міжетнічних практик:

- настанову на злагоду;
- поладження міжетнічних колізій і конфліктів на основі взаємного врахування інтересів;
- виключення конфронтації з арсеналу засобів взаємодії народів;
- свідомий вибір сторонами міжетнічного діалогу як взаємоприйнятної форми розв'язання спірних питань;

---

²⁴ Калакура О.Я. Поляки на землях України: ментально-етнографічний портрет ХХ століття // Наукові записки / Курасівські читання. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, 2006. С. 184.

²⁵ Жаботинський В. Вибрані статті з національного питання. Київ, 1991. С. 112-113.

- нормалізацію, як засіб усунення міжетнічної напруги²⁶.

Більшість цих етнополітичних практик було використано на першому етапі Української революції. Але в умовах російської агресії та іноземної інтервенції можливості української влади були вкрай обмежені.

Специфіка роботи зумовила використання широкого спектру спеціально-історичних методів, насамперед, проблемно-хронологічного та історико-порівняльного. *Проблемно-хронологічний* дозволяє розділити тему дослідження на ряд вузлових питань, розглянути їх відповідно до хронології подій і, при цьому, зберегти діалектичну єдність між структурними частинами, не порушуючи цілісності роботи. У комплексі з цим методом органічно поєднаний *історико-порівняльний метод*, який дає можливість співставити різноманітні факти і явища, пов'язані з етнополітикою в Україні від часів царату до доби Української революції, розкрити характер етнополітики й етнічні стратегії, які запропонувала Українська Держава, щоб подолати наслідки політики Російської імперії і створити нову модель міжнаціональних відносин, побудованої на міжетнічному діалозі. Події, факти, явища, пов'язані з етнополітичними процесами та етапами етнополітичної історії в зазначений період, знайшли своє відображення в науковій літературі різних часів. Їх об'єктивне осмислення зумовило формування авторської позиції щодо дослідженого періоду.

Автором враховано той факт, що засновником історико-порівняльного методу по праву вважається Едуард Фріман, провідний представник політичного напрямку у світовій історіографії. Йому належить ідея розглядати основні завдання історичної науки у вивченні політичної історії. За Е. Фріманом, історико-порівняльний метод містить низку важливих складових, які автор використав у роботі:

1. Системний підхід до історичних явищ, який передбачає, що вивчення одного із певних періодів історії обов'язково вимагає звернення до попередніх історичних епох²⁷;

2. Комплексна оцінка історичного наративу. Тут відомий науковець зупиняється на двох аспектах. Перший – на широкому використанні різноманітних оригінальних джерел. І другому – знаходження історичної істини можливо тільки за наявності наукового дискурсу²⁸.

Комплексний підхід до історичного наративу дозволив автору визначити основні тенденції в етнополітиці, притаманні як українській владі, так і більшовикам, діячам Білого руху, польським державникам. Водночас стало можливим акцентувати увагу на концептуальних оцінках зазначених подій українськими та зарубіжними науковцями.

Для дослідження проблемних питань, пов'язаних з життям національних меншин, діяльності їх політичних партій та організацій, ідеологічних і практичних орієнтирів на різних етапах Української революції, автором використано *критичний метод* як в оцінках історичного наративу, так і у сучасному висвітленні подій та процесів, що відбувалися на Наддніпрянській Україні. Застосований критичний метод орієнтується на спадщину одного із засновників цього методу – французького історика й суспільствознавця Ш. Сеньобоса, який одним із перших використав цей метод при вивченні політичної істо-

²⁶ Ibid. С. 236-237.

²⁷ Фріман Э. Методы изучения истории. Москва, 2014. С. 65.

²⁸ Ibid. С. 36, 37, 40, 46, 50.

рії. Застосована науковцем функція критичного методу спиралась на низку важливих положень, які сприяли побудові авторської позиції у науковому етнополітичному дискурсі:

1. Тенденційний виклад історичного матеріалу, по-перше, дає суспільству неправдиві висновки. А, по-друге, є залежним від певних особистостей, партій, організацій, націй тощо;

2. Поверхова і легковажна оцінка дослідниками джерел здебільшого негативно впливає на авторські оцінки, інтерпретації та загальні висновки;

3. Авторські симпатії й антипатії не можуть бути визначені як наукові аксіоми, тому що наповнені власними оціночними судженнями та пріоритетами²⁹.

Розглядаючи соціальні явища початку ХХ ст. до 1921 р., автор звернувся до *історико-типологічного методу*. Використовуючи прийняту на озброєння науковців існуючу й апробовану матрицю, за якою треба досліджувати й описувати етнополітичні процеси, автор визначив:

1. Становище національних меншин у Російській імперії, можливості консолідації національних рухів у протидії шовінізму та чорносотенству царату, зв'язки національних лідерів з українським національним рухом;

2. Політичні позиції, прагнення і здобутки національних меншин в умовах революційних змін в суспільстві як на етапі мирного розвитку Української революції, так і в період іноземної агресії;

3. Політичні проекти Української Держави для справедливого вирішення національного питання та суспільні рефлексії національних меншин на процеси українського державотворення;

4. Історичні підсумки етнополітики в Україні на завершальному етапі Української революції та становище національних меншин в нових історичних і геополітичних вимірах.

Потреба заглибитись у сутність революції, розібратися у змісті процесів, що їх наповнюють, зробити належні об'єктивні висновки спонукали автора до застосування *історико-хронологічного методу*. Саме він дає унікальну можливість визначити важливу траєкторію історичних подій, окреслити нерозривну історичну практику: соціального, національного й етнонаціонального. Відтворення історичної панорами починає свою ходу від національної демонстрації у Києві, справжнього «Свята свободи», де була прийнята резолюція, що орієнтувала українців на здобуття «широкої автономії української землі..., з врахуванням прав національних меншин»³⁰, рішень Національного Конгресу, де підкреслювалася наскрізна думка: «Один з головних принципів Української автономії – повне забезпечення прав національних меншостей, що живуть в Україні»³¹.

Найбільш репрезентативною формою викладу історичного матеріалу у висвітленні етнополітичних процесів є *біографічний підхід*. Вибір цього методу обумовлений значною кількістю мемуарів, нотатків, записів, щоденників як безпосередніх учасників Української революції і керівників українських держав, так і їх політичних опонентів і противників

---

²⁹ Сеньобос Ш. Исторический метод в применении к социальным наукам. Москва, 2011. С. 55–58.

³⁰ Національні відносини в Україні у ХХ ст.: збірник документів і матеріалів / НАН України, Інститут національних відносин і політології; За голов. ред. І.Ф. Курас. Київ: Наукова думка, 1994. С. 28.

³¹ Ibid. С. 29.

подій 1917-1921 рр. Використання цього методу вимагає розуміння суб'єктивного характеру історичного джерела, його класового чи національного походження. Кожний авторський текст містить інтерпретовану версію історії, в якій відображено і долю самого автора, його творчий внесок в історію суспільства держави, соціальних і національних спільнот.

Біхевіористичний підхід дав можливість не тільки констатувати етнополітичні факти та події, а окреслити їх причинно-наслідкові зв'язки. Іншими словами, визначити суб'єктивні механізми політичної поведінки людини. Метод дає можливість розглянути психологічні рефлексії людини чи групи людей як дію на зовнішні фактори. На політичну поведінку індивідуума впливає низка чинників: фізіологічний стан, психологічний настрій, належність до певної соціальної чи етнічної групи.

Пошук теоретико-методологічних підходів та історико-темпоральних дискурсів, особливо у такій делікатній темі, як концепт «етнополітика» та її історія 1917-1921 років, на думку неупереджених дослідників, має обов'язково виявити граничний науковий і водночас взаємний національний такт, повагу до всіх аргументів, а не бажання реалізувати старі образи, інші емоції, покласти їх в основу досліджень³².

Таким чином, аналізуючи події та історичні етапи етнополітичних процесів, буремні події етнополітичної історії України доби національних визвольних змагань 1917-1921 років, неможливо не побачити, що національні українські лідери намагалися не тільки побудувати Українську національну державу, а й створити найпрогресивніший і передовий суспільно-політичний устрій, який міг би служити зразком єдності та порозуміння для інших народів. Етнополітична історія (інституціональна історія етнополітики) національної революції в Україні 1917-1921 рр. займає вагоме місце у сучасній українській суспільно-політичній думці. Формування української політичної нації зробило можливим продуктивне, науково-об'єктивне і правдиве висвітлення етнонаціональних процесів 1917-1921 рр. Пошуки національної ідентичності, суперечливість міжнаціональних відносин у сучасному глобалізованому світі перетворюють етнополітику та її історичні досвіди в актуальну й перспективну тему для подальших наукових розвідок у царині етнополітичної історії як української, так і світової.

Етнополітика в Україні 1917-1921 рр. довгий час знаходилась за межами історичного дослідження. Формування української політичної нації змінило підходи та етнополітичні оцінки доби національної революції в українській та зарубіжній історіографії. На зміну стереотипам і шаблонам минулого часу приходять наукові публікації, побудовані на ідеях політичної нації, правової держави і громадянського суспільства.

Методологічна розвідка з історії етнополітики в Україні дає можливість проаналізувати і об'єктивно розкрити історичні процеси на теренах України в 1917-1921 рр., показати важливий історичний досвід українського державотворення у формуванні політики

---

³² *Chekalenko L.D.* Foreign Policy of Ukraine: monograph / Based on the scientific concept of Professor Lyudmyla D. Chekalenko / Scientific editor Rector of the Diplomatic Academy of Ukraine under the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine V.G. Tsviaty. Kyiv, 2016. P. 36-66; *Савченко Г.П.* Етнічні межі автономної України очима військовиків українців російської армії (березень – листопад 1917 року) // Етнічна історія народів Європи: збірник наукових праць / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2001. № 12. С. 93-96; *Сергійчук В.І.* Тернистий шлях боротьби за волю // Смовський Кость. Моя служба Батьківщині. – Київ: ПП Сергійчук М.І., 2020. С. 3-10.

міжетнічного миру і злагоди, порушених зовнішньою агресією проти України. Незважаючи на військову поразку, українська революція заклала фундамент модерної політичної нації, і на цьому фундаменті розвивається теперішнє етнічне життя.

Yurii Ladnyi

Ethnopolitics in Ukraine in 1917-1921: Methodological Aspects and Historical Discourses

Abstract: This scientific article considers methodological approaches that make it possible to identify, reconstruct and analyze ethnopolitical processes in Ukraine during the national revolution of 1917-1921. The urgency of the topic is determined by the importance of national and interethnic factors in terms of building a state with a polyethnic population, which inherited from the tsarist «Black Hundred» (ultra-nationalist movement in Russia in early 20th century) and chauvinism.

The methodology of this scientific research is based on the principles of scientificity, historicism and objectivity. The author finds out that the events of the Ukrainian revolution have a sufficiently respectable historiography. At the same time, the study of ethnopolitics in Ukraine since Soviet times remains a complex and controversial process, as evidenced by both a modern scientific discourse and controversy over issues of nation-building and interethnic relations.

Given the interdisciplinary nature of the study, the author emphasizes the need for integrated application of general scientific methods and techniques of related humanities: historical, political science and sociology.

The scientific novelty of this historical and ethnological research lies in a comprehensive and comparative approach to the study of ethnopolitics in Ukraine in 1917-1921. The author tries to reveal the policy of Ukrainian states (Ukrainian People's Republic, Ukrainian State/Hetmanat/, and West Ukrainian People's Republic) towards national communities, and to demonstrate the attitude of the opponents of Ukrainian statehood («Red» and «White» Russia, the Polish state) to the Ukrainian state-building and national minorities.

Author's assessments and conclusions are based on significant source material of archival documents, periodicals and memoirs. Unlike previous historical and ethnological studies, the author's vision is based on the civilizational and democratic traditions of historiography.

The conclusions of the publication emphasize the fact that the military defeat of the Ukrainian revolution did not become a process of decline of the national liberation struggle. The historical experience and practices of Ukrainian state-building in the turbulent times of the national revolution laid the foundation of a modern political nation, and the current ethnic life in Ukraine is successfully developing on this foundation.

The priorities of this ethnological research are fundamental Ukrainian values: the irreversibility of the formation of a political nation, the rule of law and civil society.

Keywords: Ukrainian revolution, ethnopolitics, methodology, interethnic problems, methods of historical and ethnological research